

Categoria A

REVISTA ARHEOLOGICĂ

serie nouă _ vol. XXI _ nr. 1

Indexată în bazele de date:

SCOPUS, ERIH PLUS, DOAJ, CEEOL, ROAD, ISIFI, CiteFactor

CHIȘINĂU 2025

ISSN 1857-016X
E-ISSN 2537-6144

INSTITUTUL PATRIMONIULUI CULTURAL
SECȚIA PATRIMONIU ARHEOLOGIC

REVISTA ARHEOLOGICĂ

Editor-in-Chief/Redactor șef: dr. Ghenadie Sîrbu
Secretar de redacție/editorial secretary: Livia Ermurachi

Colegiul de redacție/Editorial Board

Dr. **Ludmila Bacumenco-Pîrnău** (*Chișinău/Iași*), dr. hab. **Igor Bruiako** (*Odesa*), dr. hab. **Dumitru Boghian** (*Târgu Frumos*), dr. hab. **Roman Croitor** (*Aix-en-Provence*), dr. **Lilia Dergaciov** (*Chișinău*), dr. hab. **Valentin Dergaciov** (*Chișinău*), dr. **Alexandr Diachenko** (*Kiev*), dr. **Vasile Diaconu** (*Târgu Neamț*), dr. **Mariana Gugeanu** (*Iași*), prof. dr. hab. **Svend Hansen** (*Berlin*), prof. dr. hab. **Elke Kaiser** (*Berlin*), dr. **Sergiu Matveev** (*Chișinău*), prof. dr. hab. **Michael Meyer** (*Berlin*), dr. **Octavian Munteanu** (*Chișinău*), prof. dr. hab. **Sergiu Musteață** (*Chișinău/Târgoviște*), prof. dr. hab. **Gheorghe Postică** (*Chișinău*), dr. hab. **Eugen Sava** (*Chișinău*), prof. dr. hab. **Sergei Skoryi** (*Kiev*), prof. dr. **Victor Spinei**, membru al Academiei Române (*București, Iași*), prof. dr. hab. **Marzena Szmyt** (*Poznan*), dr. **Nicolai Telinov** (*Chișinău*), dr. **Denis Topal** (*Chișinău*), dr. **Vlad Vornic** (*Chișinău*), dr. **Aurel Zanoci** (*Chișinău*).

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice alte materiale se vor trimite pe adresa: Colegiul de redacție al „Revistei Arheologice”, Secția Patrimoniul Arheologic, Institutul Patrimoniului Cultural, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt 1, MD-2001, Chișinău, Republica Moldova

Рукописи, книги и журналы для обмена, а также другие материалы необходимо посылать по адресу: редакция «Археологического Журнала», Секция археологического наследия, Институт культурного наследия, бул. Штефан чел Мареша 1, MD-2001 Кишинэу, Республика Молдова

Manuscripts, books and reviews for exchange, as well as other papers are to be sent to the editorship of the “Archaeological Magazine”, Section of Archaeological Heritage, Institute of Cultural Heritage, 1 Stefan cel Mare si Sfânt bd., MD-2001 Chisinau, Republic of Moldova

Toate lucrările publicate în revistă sunt recenzate de specialiști în domeniu după modelul *double blind peer-review*
Все опубликованные материалы рецензируются специалистами по модели *double blind peer-review*
All the papers to be published will be reviewed by experts according the *double blind peer-review* model

CUPRINS – СОДЕРЖАНИЕ – CONTENTS

STUDII – ИССЛЕДОВАНИЯ – RESEARCHES

Nadezhda Kotova (<i>Kiev</i>), Simon Radchenko (<i>Stavanger</i>) “M”-like ornamentation in the Southeastern Europe and surroundings during VII-V Millennia BCE	5
Arsen Harutyunyan, Vahe Sargsyan, Hayk Gyulamiryan (<i>Yerevan</i>) The Tradition of Epigraphy as a Foundation of State Strategy in the Armenian Highlands	27
Николай Николаев (<i>Кропивницкий</i>), Лилия Цыганенко (<i>Измаил</i>) Новые памятники малой эпиграфики Северного Причерноморья	41
Kateryna Savelieva (<i>Kiev</i>) Private places of worship in Tyras during Roman times	48
Gheorghe Postică, Ion Tentiuc (<i>Chişinău</i>) The money-weight economy in the Carpathian-Dniester area in the 9th-11th centuries (archaeological contributions)	63
Mariia Videiko (<i>Kiev</i>) Topografia și arheologia oraşului Trepol de pe Nipru în secolele XI-XIII	93

MATERIALE ŞI CERCETĂRI DE TEREN – МАТЕРИАЛЫ И ПОЛЕВЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ – PAPERS AND SURVEYS

Najaf Museibli (<i>Baku</i>) Child graves at Galayeri settlement of the Leilatepe culture)	110
Natalia Ovcearov, Vlad Vornic, Sergiu Matveev, Sergiu Popovici (<i>Chişinău</i>) O aşezare cu urme de locuire din eneolitic și perioada romană târzie descoperită la Calaraşovca (r-nul Ocnița)	123
Sergiu Popovici (<i>Chişinău</i>), Mariana Popovici (<i>Iași</i>), Sergei Agulnikov (<i>Chişinău</i>), Vasilica-Monica Groza, Ozana-Maria Ciorpac-Petraru (<i>Iași</i>) Tumulul 23 de la Congaz	138
Vitalii Hutsal (<i>Kamianets-Podilskii</i>), Oleksandr Mohylov, Yuliia Ushkova (<i>Kiev</i>) Bronze Age burial mounds on Husykova Hill in the Zbruch region	160
Игорь Бруяко (<i>Одесса</i>) Жилые сооружения на поселении Картал II (эпоха раннего гальштата)	180
Сергей Скорый (<i>Киев</i>), Александр Супруненко (<i>Полтава</i>) Неординарная находка раннескифского времени на юге Лесостепного Левобережного Поднепровья	202
Vasile Iarmulschi (<i>Berlin/Chişinău</i>), Vlad Vornic (<i>Chişinău</i>) O fibulă din bronz de tip Nauheim descoperită la Gura Bâcului (raionul Anenii Noi, Republica Moldova)	208

DISCUȚII – ДИСКУССИИ – DISCUSSIONS

Эльнур Лятиф оглу Гасанов (*Гянджа*)

Исследование историко-археологических переселений города Гянджи
на основе изучения ремесленных образцов215

CERCETĂRI INTERDISCIPLINARE – МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ – INTERDISCIPLINARY SURVEYS

Guram Chkhatarashvili (*Batumi*), James A. Davenport, Michael D. Glascock (*Missouri*),
Hülya Çalışkan Akgül (*Karadeniz*)

Spread of obsidian and mobility pattern of humans in the South-Eastern Black Sea Coast226

Дмитрий Кириченко, Анар Абдуллаев (*Баку*)

О двух случаях травматических повреждений на черепках из Азербайджана
(эпоха античности)238

IN HONOREM

To the anniversary of Professor S.A. Skoryi

(Oleksandr Mohylov, *Iași*)252

LISTA ABREVIERILOR – СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ – LIST OF ABBREVIATION256

INFORMAȚII ȘI CONDIȚIILE DE EDITARE A REVISTEI ARHEOLOGICE257

ИНФОРМАЦИЯ И УСЛОВИЯ ИЗДАНИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКОГО ЖУРНАЛА258

INFORMATION AND CONDITION OF PUBLICATION IN THE ARCHAEOLOGICAL
MAGAZINE259

Vasile Iarmulschi, Vlad Vornic

O fibulă din bronz de tip Nauheim descoperită la Gura Băcului (raionul Anenii Noi, Republica Moldova)

Key words: East-Charpatina region, Gura Băcului, Late La Tène period, Nauheim type fibula.

Cuvinte cheie: regiunea est-carpatică, Gura Băcului, epoca La Tène târziu, fibula de tip Nauheim.

Vasile Iarmulschi, Vlad Vornic

A bronze fibula of the Nauheim type discovered in Gura Băcului (Anenii Noi district, Republic of Moldova)

In 2012, was submitted to the National Archaeological Agency several metal pieces dating from the Iron Age and Roman period, discovered in different places in the surroundings of the village Gura Băcului (Anenii Noi, Republic of Moldova). Among them is a fibula of the late La Tène scheme, preserved fragmentarily. The exemplar is attributed to the Nauheim type, dated mainly between the end of the 2nd cent. and 1st century AD. After the presentation of the piece, the closest analogies for the Gura Băcului clasp are given, with some typological and chronological clarifications.

Vasile Iarmulschi, Vlad Vornic

O fibulă din bronz de tip Nauheim descoperită la Gura Băcului (raionul Anenii Noi, Republica Moldova)

În anul 2012, Agenției Naționale Arheologice i-au fost transmise mai multe piese metalice, datând din epoca fierului și romană, descoperite în diferite puncte din împrejurimile satului Gura Băcului (r-nul Anenii Noi, Republica Moldova). Dintre ele se remarcă o fibulă, de schemă La Tène târziu, păstrată fragmentar. Exemplarul se atribuie tipului Nauheim, datat preponderent între sfârșitul sec. II și sec. I î.e.n. După prezentarea piesei, sunt aduse analogiile cele mai apropiate pentru agrafa de la Gura Băcului cu unele precizări de ordin tipologic și cronologic.

Introducere

În toamna anului 2012, Agenția Națională Arheologică din Chișinău a preluat de la dl. Ion Lăpăș, pe atunci primar al satului Gura Băcului (raionul Anenii Noi), mai multe artefacte metalice datând din epoca fierului și perioada romană. Potrivit informațiilor disponibile, piesele arheologice ar fi fost descoperite cu ajutorul detectorului de metale în diferite puncte din perimetrul localității, situată pe malul drept al Nistrului de Jos (fig. 1,1).

Dintre diversele piese vestimentare recuperate, se remarcă o fibulă din bronz, de schemă La Tène târziu, păstrată fragmentar. Din păcate, nu se cunoaște locul exact și contextul descoperirii. Piesa în cauză reprezintă, după cum vom demonstra, un unicat atât pentru regiunea carpato-nistreană, cât și pentru întreaga Europă de Est.

Pentru a pune la dispoziția cercetătorilor toate datele necesare unei receptări cât mai accesibile, în cele ce urmează vom prezenta descrierea morfologică și imaginea piesei. Pe baza acestor informații, vom încerca să reconstituim arealul de răspândire al acestui tip de fibule, să abordăm problematica cronologică, precum și posibilele interpretări privind atribuirea etno-culturală a artefactului.

Fibula, de schemă La Tène târziu, a fost luată dintr-o singură bucată de metal. Are un resort bilateral, format din patru spire și o coardă interioară. Arcul este de formă triunghiular-alungită, lățit în zona resortului și decorat în tehnica *au repoussé*. Ornamentația constă într-un cadru în interiorul căruia se află o linie în zigzag. Piesa este fragmentară, lipsind o porțiune din arc și portagrafa. Lungimea totală păstrată este de 3,2 cm (fig. 1,2).

Tipologie, analogii și cronologie

Fibula de la Gura Băcului, având în vedere trăsăturile sale morfologice, poate fi atribuită tipului Nauheim, definit încă la mijlocul secolului XX de J. Werner [Werner 1955]. După cum s-a subliniat în literatura de specialitate [Werner 1955; Striwe 1996; Rustoiu 1997, 46; Demmiere, Wimmer 2022, 111-113], aria principală de răspândire a acestui tip de fibule este situată în Europa de Vest – mediul La Tène – și în Europa Centrală – culturile Przeworsk și Oksywie (fig. 2). În Europa central-estică sunt cunoscute, în afară de descoperirile de la Zemplin [Rustoiu 1997, 46] și Gura Băcului, doar exemplare simple, neornamentate [Rustoiu 1997, 46; Ciubo-

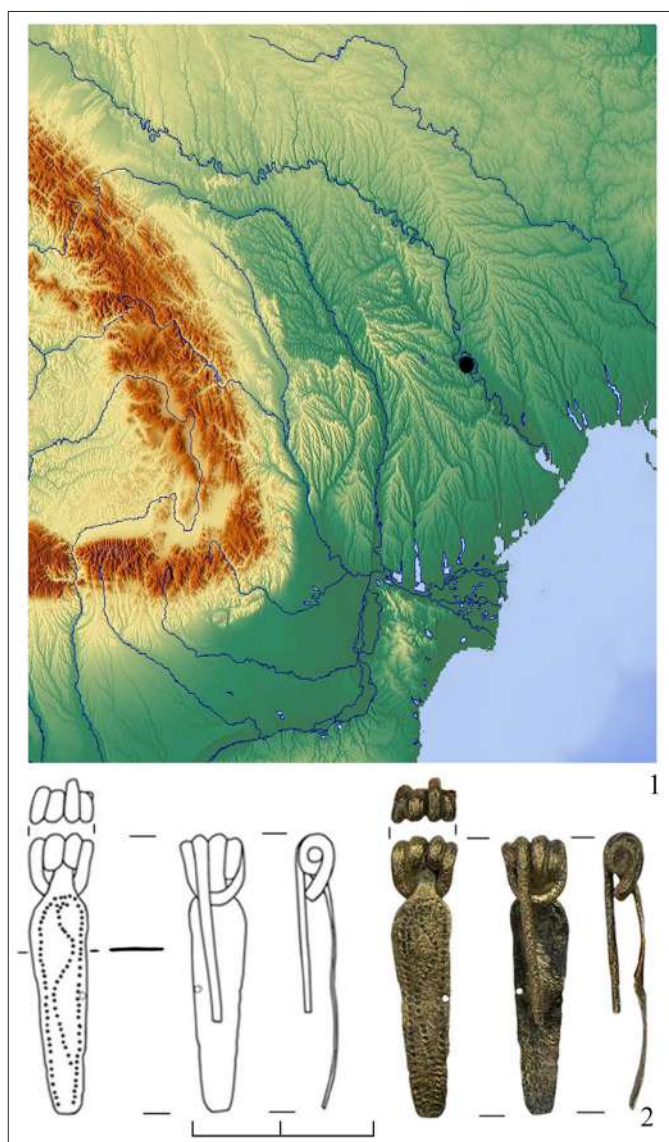

Fig. 1. Localizarea satului Gura Bâcului și fibula de tip Nauheim. 1. Localizarea satului Gura Bâcului; 2. Fibula de tip Nauheim (desen și foto de V. Vornic).

Fig. 1. Localization of the village of Gura Bâcului and the Nauheim-type fibula. 1. location of the village of Gura Bâcului; 2. fibula of the Nauheim type (drawing and photo by V. Vornic).

taru 2022, 196-197]. Este important de menționat că, până în prezent, piesa de la Gura Bâcului reprezintă cea mai estică descoperire a unei fibule de tip Nauheim (fig. 2).

Judecând după decorul unor asemenea agrafe, cercetătorii ce s-au preocupat de analiza acestora, au delimitat mai multe variante. Astfel, exemplarul de la Gura Bâcului, ar corespunde variantei A.8.5, după tipologia lui K. Striwe (fig. 3-4) [Striwe 1996], sau variantei 11, conform clasificării elaborate de M. Demmiere și J. Wimmer (fig. 5) [Demmiere, Wimmer 2022].

Este interesant de menționat faptul că trei dintre cele patru fibule cunoscute la acea dată de K. Striwe, corespunzătoare variantei A.8.5 din tipologia propusă de aceasta [Striwe 1996], au fost descoperite în sudul Franței, iar un alt exemplar provine din Boemia (fig. 3). Având în vedere că *oppidum*-ul de la Les Pennes-Mirabeau a fost cucerit de romani în anul 49 î.e.n., se consideră că aceste exemplare, provenite din *oppidum*-urile celtice situate la vest de Rin, au fost în circulație în fazele LT D1b și LT D2a [Striwe 1996], ceea ce, în cronologie absolută, corespunde perioadei cu-

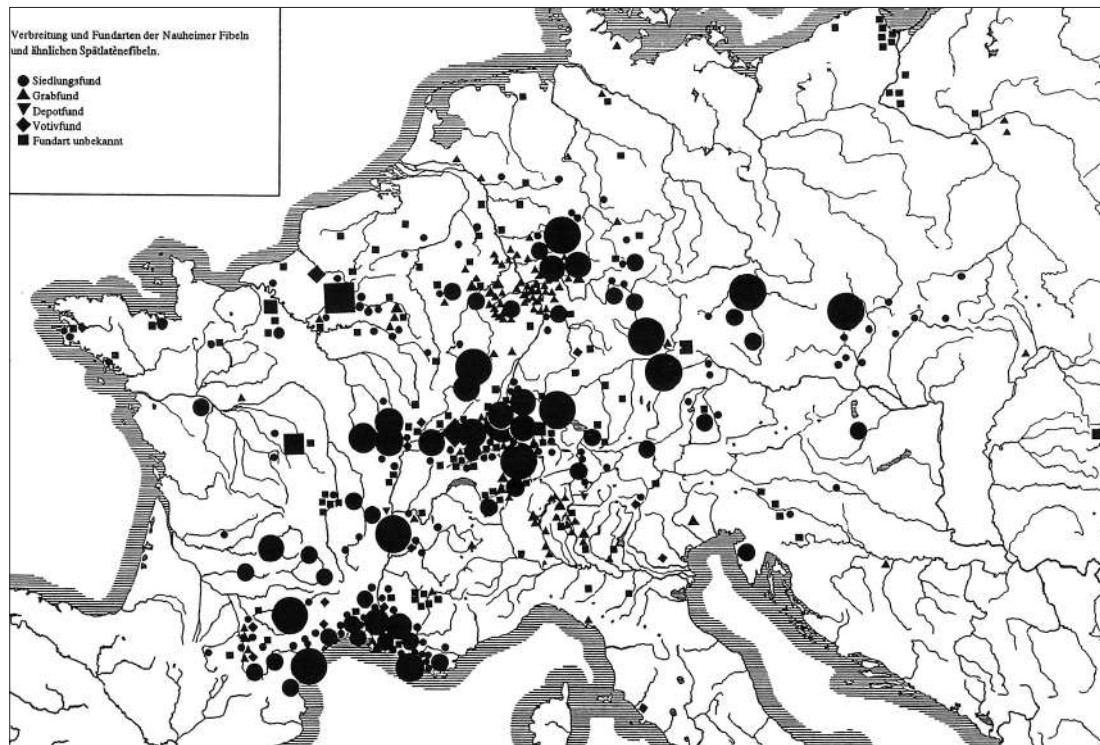

Fig. 2. Harta distribuției fibulelor de tip Nauheim [după Striwe 1996 cu completări].

Fig. 2. Distribution map of Nauheim-type fibulae [after Striwe 1996 with additions].

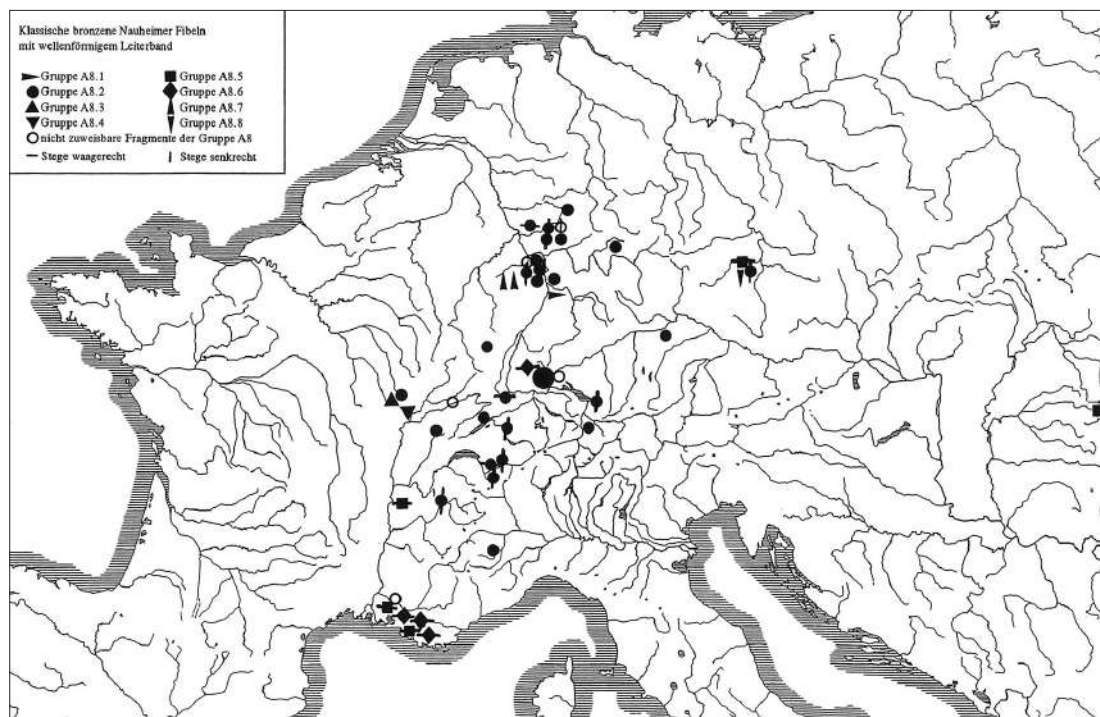

Fig. 3. Harta distribuției fibulelor de tip Nauheim varianta A.8.5 după tipologia lui K. Striwe [după Striwe 1996 cu completări].

Fig. 3 Distribution map of the fibulae of variant A.8.5. in the typology of K. Striwe [after Striwe 1996 with additions].

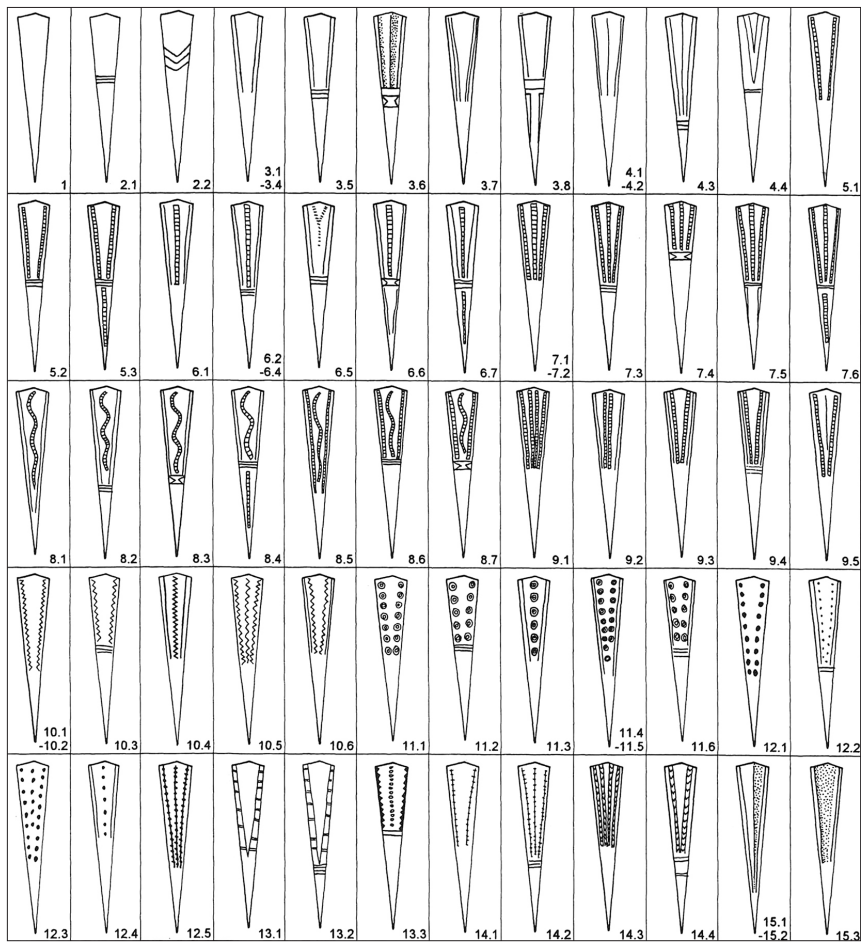

Fig. 4. Schema tipologică a fibulelor de tip Nauheim [după Striewe 1996].

Fig. 4. The typological scheme of the fibulae of the Nauheim type [after Striewe 1996].

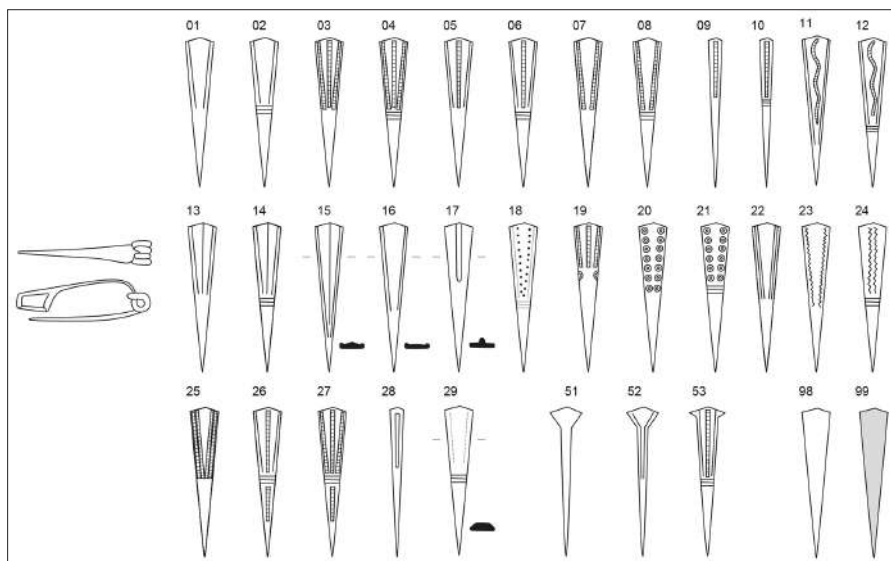

Fig. 5. Schema tipologică a fibulelor de tip Nauheim [după Demmieri, Wimmer 2022].

Fig. 5. The typological scheme of the Nauheim-type fibulae [after Demmieri, Wimmer 2022].

prinse între sfârșitul secolului II și primele decenii ale secolului I î.e.n.

De asemenea, trebuie menționat că grupa fibulelor Nauheim A.8, conform clasificării lui Striwe [Striwe 1996], descoperită în regiunea Rin-Main-Mosel, corespunde ultimei faze de evoluție a culturii La Tène din această zonă, respectiv sfârșitul secolului II – prima jumătate a secolului I î.e.n.

Fibulele de tip Nauheim din zona nord-alpină și din sudul Germaniei, așa cum au demonstrat cercetările recente ale arheologilor elvețieni [Demmiere, Wimmer 2022], trebuie, de asemenea, date în fazele LT D1b și începutul LT D2a,

adică între sfârșitul secolului II și primele patru decenii ale secolului I e.n. [Demmiere, Wimmer 2022, 112].

Așa cum am menționat anterior, fibule de tip Nauheim sunt cunoscute și în mediile culturale Przeworsk și Oksywie [Dąbrowska 1997, 81; Bokiniec 2005, 95-96]. Pe teritoriul actual al Poloniei, aceste piese, cel mai probabil, sunt date mai târziu decât exemplarele din mediul La Tène. De exemplu, în mormântul 89 din vasta necropolă de tip Przeworsk de la Kamięńczyk, o astfel de fibulă este asociată cu o agrafă de tip „linguriță” (fig. 6) [Dąbrowska 1997, 27-28, Taf. XLVII], ambele fiind caracteristice fazei A2/A3 a acestei culturi

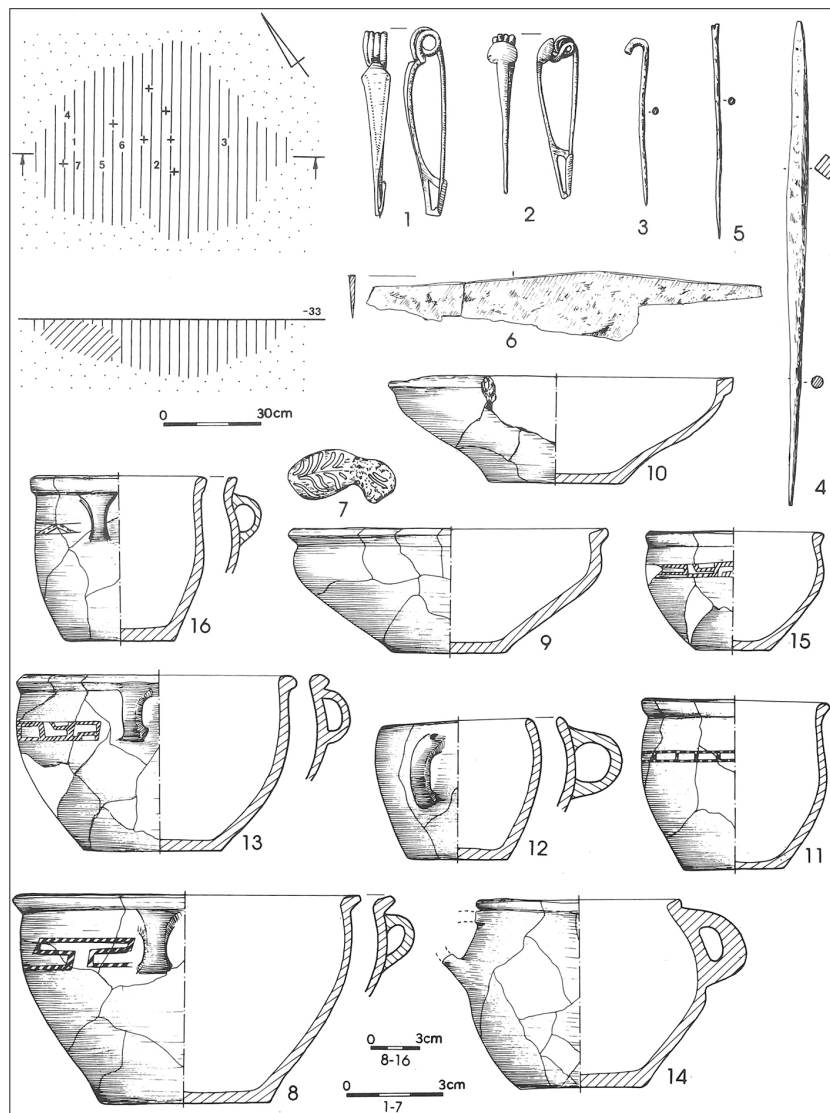

Fig. 6. Inventarul mormântului 89 din necropola de la Kamięńczyk [după Dąbrowska 1997].

Fig. 6. Grave 89 from the necropolis of Kamięńczyk [after Dąbrowska 1997].

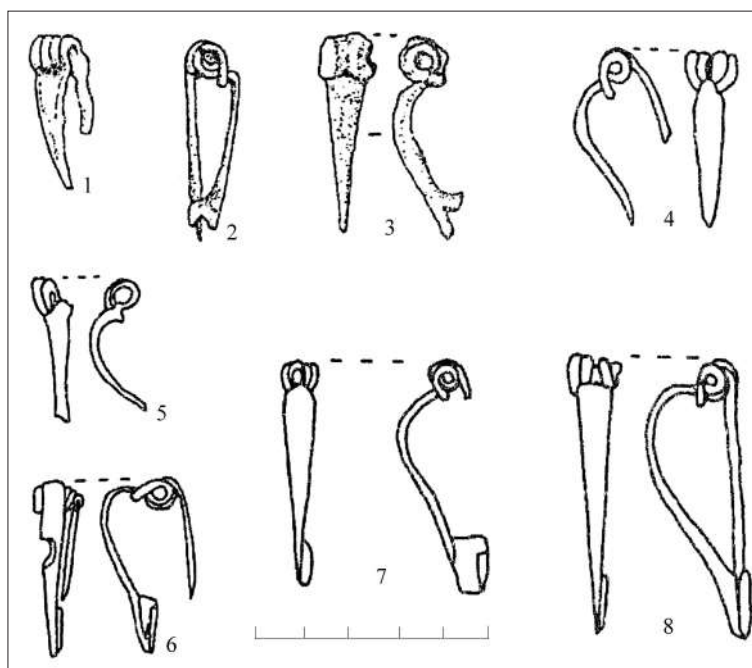

Fig. 7. Fibule de tip Nauheim descoperite în „Dacia preromană” [după Rustoiu 1997].

Fig. 7. Fibulae of the Nauheim type found in “Pre-Roman Dacia” [after Rustoiu 1997].

[Łuczkiwicz 2020, 243-251], ceea ce, în cronologie absolută, corespunde perioadei 60-40 î.e.n.

De asemenea, în mormântul 99a din cimitirul de la Pajewo-Szwelice, o fibulă de tip Nauheim apare împreună cu o agrafă de tip Kostrzewski M/O [Łuczkiwicz 2020, 244, tab. 2]. Astfel de fibule, după cum s-a subliniat și în literatura de specialitate [Völling 1994, 196-198, 224-226; Bockius, Łuczkiwicz 2004, 59-60, 70-72], sunt specifice fazei LT D2 a culturii La Tène din Europa Centrală.

Analogii, deși nu perfecte, pentru exemplarul de la Gura Bâcului sunt cunoscute și în spațiul „Daciei preromane” (fig. 7) [Rustoiu 1997, 46; Ciubotaru 2022, 196-197]. Judecând după datarea nivelurilor de locuire din fortificațiile de la Copâlna și Divici, se consideră că, în mediul „dacic”, astfel de fibule trebuie plasate cronologic în a doua jumătate a secolului I î.e.n. – începutul secolului I e.n. [Rustoiu 1997, 46; Ciubotaru 2022, 196-197].

Referitor la exemplarul de la Gura Bâcului, menționăm cu regret că nu cunoaștem contextul descoperirii piesei. Totuși, judecând după datarea unor piese similare din Europa Centrală și de Sud-Est, presupunem că aceasta poate fi încadrată în fazele LT D1b – LT D2, eventual în începutul fazei B1a a epocii romane, ceea ce, în cronologie absolută, corespunde perioadei cuprinse între sfârșitul

secolului al II-lea î.e.n. și începutul secolului I e.n.

Întrucât nu cunoaștem contextul arheologic al descoperirii, nu putem face o atribuire etno-culturală a fibulei de la Gura Bâcului. Având în vedere datarea piesei, pot fi luate în considerare două ipoteze: 1. Piesa provine dintr-un sit de tip Poienești-Lucașeuca (care prezintă legături strânse cu Europa Centrală)¹; 2. Fibula a fost recuperată dintr-o descoperire funerară atribuită culturii sarmatice².

Concluzii

Indiscutabil, cercetările arheologice de teren care vor urma în zona localității Gura Bâcului ar trebui să aducă noi informații cu privire la acest subiect și, implicit, la realitățile cultural-istorice din regiunea Nistrului de Jos în perioada La Tène târzie – începutul epocii romane.

Cercetare realizată prin subprogramul 01.15.01 „Patrimoniul arheologic preistoric și antic din regiunea de silvostepă a Republicii Moldova: cercetare interdisciplinară și valorificare științifică” în cadrul Centrului de Arheologie „Ion Niculiță”.

1. Pentru acest subiect vezi [Babeș 1993; Iarmulschi 2020; Meyer *et al.* 2024].

2. Cu privire la descoperirile din regiunea est-carpatică atribuite culturii sarmatice vezi [Bărcă 2006].

Bibliografie

- Babeş 1993:** M. Babeş, Die Poieneşti-Lukaševka-Kultur. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte im Raum östlich der Karpaten in den letzten Jahrhunderten vor Christi Geburt. (Bonn 1993).
- Bârcă 2006:** V. Bârcă, Istorie și civilizație. Sarmatii în spațiul est-carpatic (sec. I a. Chr. – sec. II p. Chr.). (Cluj-Napoca 2006).
- Bockienec 2005:** E. Bokiniec, Podwiesk Fundstelle 2. Ein Gräberfeld der Oksywie-Kultur im Kulmer Land. (Warszawa-Toruń 2005).
- Bockius, Łuczkiwicz 2004:** R. Bockius, P. Łuczkiwicz, Kelten und Germanen im 2.-1. Jahrhundert vor Christus. (Mainz 2004).
- Ciubotaru 2022:** N. Ciubotaru, Late Iron Age Brooches presumably Discovered in the Dacian Fortress from Tilișca (Sibiu County). *Ephemeris Napocensis* 32, 2022, 193-216.
- Dąbrowska 1997:** T. Dąbrowska, Kamieńczyk. Ein Gräberfeld der Przework-Kultur in Ostmasowien. (Kraków 1997).
- Demmiere, Wiemmer 2022:** M. Demmiere, J. Wiemmer, Typologie der Fibeln des 2. und 1. Jh. v. Chr. aus dem Schweizer Mittelland. *Jahrbuch Archäologie Schweiz* 105, 2022, 93-146.
- Iarmulschi 2020:** V. Iarmulschi, The Settlements of the Poieneşti-Lucașeuca Culture. Archaeological Study of Settlements in the Carpathian-Dniester Region from the End of the 3rd to the 1st Century B.C. *Berliner Archäologische Forschungen* 19, (Rahden/Westf. 2020).
- Łuczkiwicz 2020:** P. Łuczkiwicz, On the chronology of the Late Pre-Roman Iron Age in eastern Germania in the light of selected types of brooches. *Archeologické rozhledy* LXXII, 2020, 238-259.
- Meyer et al. 2024:** M. Meyer, O. Munteanu, V. Iarmulschi, T. Schatte, Beyond cemeteries – excavation of a settlement of Poieneşti-Lucașeuca Culture in Ivancea, Republic of Moldova. *Prähistorische Zeitschrift* 99/4, (in press).
- Rustoiu 1997:** A. Rustoiu, Fibule din Dacia preromană. (București 1997).
- Schönfelder 2021:** M. Schönfelder, Absolute Chronologie der Spätlatènezeit: Fragen und Anregungen aus einem überregionalen Ansatz. In: (Sava E., Iarmulschi V., Zancoci A., Băț M., Munteanu O. Hrsg.), *Humboldt-Kolleg: Chronologie in den archäologischen Forschungen*, (Chișinău-Berlin 2021), 115-128.
- Striewe 1996:** K. Striewe, Studien zur Nauheimer Fibel und ähnlichen Formen der Spätlatènezeit. (Eskelkamp 1996).
- Völling 1994:** Th. Völling 1994, Studien zur Fibelformen der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und ältesten römischen Kaiserzeit. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 75, 1994, 147-282.
- Werner 1955:** J. Werner, Die Nauheimer Fibeln. *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 2, 1955, 170-195.

Vasile Iarmulschi, doctor în istorie, Universitatea Liberă Berlin, Fabeckstr. 23/25, 14195 Berlin / Centrul de Arheologie „Ion Niculiță” USM, str. A. Mateevici 60, MD-2009, Chișinău, e-mail: vasile.iarmulschi@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9013-1973.

Vlad Vornic, doctor în istorie, Centrul de Arheologie „Ion Niculiță” USM, str. A. Mateevici 60, MD-2009, Chișinău, e-mail: vornic.vlad@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-2796-7716.